

خودپسندی علمی

(سخن مدیر مسئول)

احسان پوراسماعیل

دکتری علوم قرآن و حدیث

info@ehsanpouresmaeil.com

در ادامه‌ی مبحث «مدیریت علم» باید به آسیب‌شناسی علم پرداخت؛ البته علمی که توسط حامل آن، ماهیت نورانی خود را حفظ کند آفتی آن را فرا نمی‌گیرد؛ در این باره، قرآن و حدیث شاخص‌هایی را برای مدیریت نفس انسان مشخص کرده‌اند تا وجه تمایز «علم حقیقی» از غیر آن مشخص شود.

یکی از آفت‌های درخت دانش، غرور است که به حق مانع رشد علمی در قلمروی دانش است. «غرور علمی» یک بیماری اخلاقی است که واکنش‌های رفتاری زیبر را در پی دارد:

۱. بالندگی کاذب

برخی از افراد که به اهل علم مشهور شده‌اند در برابر همه‌ی مسائل به اظهار نظر می‌پردازند. این عملکرد به سبب شهادت نگفتن «نمی‌دانم» رخ می‌دهد؛ این خود از مصادیق عوام‌فریبی است و دیر یا زود باعث رسوایی فرد و گمراهی دیگران می‌شود. «تورم شخصیت» وقتی سراغ انسان می‌آید که فرد خود را متخصص همه‌ی علوم می‌داند؛ چنین شخصی از اعتراف به جهل و نادانی باز می‌ماند و درباره‌ی همه‌ی مسائل هستی، کارشناسانه سخن می‌گوید که این صفت انسان درون‌تهی است.

رسول خدا ﷺ به ابوذر غفاری می‌فرماید: «یا أَبَا ذَرٍّ مَنِ ابْتَغَى الْعِلْمَ لِيُخَدَعَ بِهِ النَّاسَ لَمْ يَجِدْ رِيحَ الْجَنَّةِ؛ يَا أَبَا ذَرٍّ! إِذَا سُئِلْتَ عَنْ عِلْمٍ لَا تَعْلَمُهُ فَقُلْ لَا أَعْلَمُهُ تَنْجُ مِنْ تَبِعْتِهِ وَلَا تُفْتِ بِمَا لَا عِلْمَ لَكَ بِهِ تَنْجُ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (علامه مجلسی، ج ۷۴، ص ۷۶) یعنی: «ای ابوذر! بوی بهشت به مشام کسی که برای مردم فریبی در جستجوی

علم باشد، نخواهد رسید؛ ای ابوذر! هرگاه از تو چیزی پرسیدند که پاسخ آن را نمی‌دانستی، پس بگو: «نمی‌دانم»، و خود را از پیامدهای آن نجات بده و به چیزی که نمی‌دانی فتوا نده تا از عذاب خداوند در روز قیامت رهایی یابی». در فرمایش امام صادق علیه السلام هم همین مفهوم «اذعان به جهل» آمده است: «إِذَا سُئِلَ الرَّجُلُ مِنْكُمْ عَمَّا لَا يَعْلَمُ فَلْيَقُلْ لَا أَدْرِي» (برقی، ج ۱، ص ۲۰۶)

۲. خود برتر بینی علمی

خود برتر بینی علمی یکی دیگر از واکنش‌های رفتاری شخص مغرور است که در تعاملات او با دیگران حتی نزدیکانش به چشم می‌خورد تا جایی که حتی حاضر نیست به جایگاه علمی فرد دیگری اعتراف کند، در حالی که در سلوک اولیاء خدا که سرچشمه‌ی علوم حقیقی هستند همواره شاهد فروتنی حتی در برابر زبردست هستیم. شاید رمز این فروتنی گوش سپردن به این سخن مولانا امیرالمؤمنین علیه السلام است که «مِنْ فَضْلِ عِلْمِكَ اشْتِقَالُكَ لِعِلْمِكَ» (تمیمی آمدی، ۴۵) یعنی: «از فضیلت یا فزونی علم تو، این است که دانش خود را کم و ناچیز بشماری». آری، چشمه‌ی جوشان علم همواره در حال جریان است و انسان خردمند همواره از هستی بخش خویش درخواست فزونی علم را دارد: «رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا» (طه، ۱۱۴)

در جایی دیگر امیرمؤمنان علیه السلام در وصیت خویش به امام مجتبی علیه السلام می‌فرماید: «فَرَّغْتُكَ بِأَنْوَاعِ الْجَهَالَاتِ لِئَلَّا تَعُدَّ نَفْسَكَ عَالِمًا فَإِنَّ الْعَالِمَ مَنْ عَرَفَ أَنَّ مَا يَعْلَمُ فِيمَا لَا يَعْلَمُ قَلِيلٌ فَعَدَّ نَفْسَهُ بِذَلِكَ جَاهِلًا» (علامه مجلسی، ج ۷۴، ص ۲۰۳) یعنی: «پس تو را به انواع جهالت و نادانی سرزنش نمودم تا خود را عالم مپنداری؛ عالم کسی است که بفهمد آنچه می‌داند در برابر آنچه نمی‌داند اندک است از این رو خود را جاهل می‌شمارد». در نتیجه، در مسیر علم باید دانست شمار جهالت انسان از آگاهی او بیشتر است. به عبارت دیگر احساس بی‌نیازی، اثر زیان‌بار غروری علمی است و وجدان فقر علمی می‌تواند عامل پیشرفت انسان باشد.

رسوخ غرور در قلب انسان سبب می‌شود فرد در دیدگاه خود تنیده شود؛ وی حاضر به گوش سپردن به بیان، مشورت و یا انتقاد دیگران نباشد و از دیدگاه خود متعصبانه دفاع کند تا جایی که غرور، رهن علم شود و فرد، درمانده‌ی درک حقیقت

شود. چنین انسانی با اینکه در مطالعات خود به نکوهش «حب نفس» پی برده است، در این حجاب اسیر گشته و در تمام شؤون زندگی «خودمحور» می‌شود.

اینکه بیابیم آیا از این کمینگاه شیطان سربلند عبور کرده‌ایم یا نه، از سخن نبی مکرم ﷺ روشن می‌شود که فرمود: «مَنْ اَزْدَادَ عِلْمًا وَّ لَمْ يَزِدْهُ هُدًى لَمْ يَزِدْهُ مِنَ اللَّهِ اِلَّا بُعْدًا» (ورام، ج ۱، ص ۲۲۰) یعنی: «هرکه بر علم خود بیافزاید ولی بر هدایتش افزون نگردد از خداوند دورتر می‌گردد». آری علمی که با هدف تقرب به خداوند تحصیل می‌شود ممکن است در صورت بروز آفت، موجب بُعد گردد. بنابراین در یک کلام، دانای واقعی کسی است که به نادانی خود پی برده است.

پنجمین شمارگان مجله‌ی «دانش‌نامه‌ی علوم قرآن و حدیث» را با پناه جستن به خداوند از حجاب «غرور علمی» آغاز می‌کنیم.

منابع

۱. قرآن مجید
۲. برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، مصحح: جلال الدین محدث، قم: دار الکتب الإسلامیة، چاپ دوم، ۱۳۷۱ ق.
۳. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، مصحح: مصطفی درایتی، قم: دفتر تبلیغات، چاپ اول، ۱۳۶۶ ش.
۴. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق.
۵. ورام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی، مجموعة ورام، قم: مکتبه فقیه، چاپ اول، ۱۴۱۰ ق.

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی